

Karolina Liszyk
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8741-1595>
e-mail: karolina.liszyk@us.edu.pl

Szanujący się dziennikarz, kraj, film...
**O wybranych użyciach imiesłowu *szanujący się*
we współczesnej polszczyźnie**

Szanujący się dziennikarz, kraj, film...
**On selected instances of the participle *szanujący się* ('self-respecting')
in contemporary Polish**

Abstrakt

Cel artykułu stanowi próba odpowiedzi na pytanie o to, co użytkownicy polszczyzny mają na myśli, używając imiesłowu *szanujący się*. Badaniom poddano 3358 zawierających go zdań zaczerpniętych z korpusu monitorującego MoncoPL. Materiał podzielono na jedenaście grup, wyodrębnionych ze względu na łączliwość badanego imiesłowu z rzeczownikami o określonym znaczeniu. Na podstawie analiz stwierdzono, że *szanujący się* jest wykładnikiem stereotypizacji i w pewnych użyciach ma kontekstowe znaczenie takie samo, jak przymiotniki *typowy* i *dobry*.

Słowa kluczowe: *szanujący się*, semantyka, aksjolingwistyka, badania korpusowe, stereotyp

Abstract

The aim of the article is to determine what Polish speakers mean by using the participle *szanujący się* ('self-respecting'). The undertaken study included 3,358 sentences containing the word taken from the MoncoPL monitoring corpus. The material was divided into eleven groups, distinguished according to the connectivity of the examined participle with nouns with a particular meaning. Based on the analyses, it was found that *szanujący się* is an indicator of stereotyping and, in some instances it has the same contextual meaning as adjectives *typowy* ('typical') and *dobry* ('good').

Keywords: *self-respecting*, semantics, axiolinguistics, corpus research, stereotype

Wstęp

Pytanie o to, czym są wartości, od wieków inspirowało do refleksji filozofów i naukowców. Lingwiści, wykorzystując swój warsztat badawczy, wpisują się w nurt tych rozważań – analiza wypowiedzi zawierających słownictwo wartościujące pozwala bowiem odkryć, jak naprawdę rozumieją je osoby posługujące się określonym językiem. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie o faktyczne (wynikające z użycia) znaczenie imiesłowu przymiotnikowego czynnego *szanujący się*, używanego w zdaniu w funkcji przydawki charakteryzującej, stanowiącego formę fleksyjną czasownika *szanować się*. Analizom semantycznym zostanie poddany współczesny materiał – zdania wyekscerpowane z korpusu monitorującego MoncoPL. Rozważania te zostaną wsparte przeglądem ustaleń leksykografów, a wnioski – skonfrontowane z wcześniej przeprowadzonymi analizami znaczenia czasownika *szanować się*, co pozwoli na refleksję nad statusem gramatycznym badanej formy.

1. *Szanujący się* – perspektywa leksykograficzna

Jak podają etymolodzy, wyraz *szanować* został zapożyczony do polszczyzny z języka niemieckiego (niem. *schonen* ‘oszczędzać, ochraniać’) w XIV w. (por. Brückner 1927: 540; Boryś 2005: 592). Na przestrzeni minionych stuleci można zaobserwować liczne przemiany semantyczne, jakim podlegał – używany był łącznie w dziewięciu różnych znaczeniach, przy czym słowniki rejestrujące stan polszczyzny od XVII w. do współczesności zgodnie podają dwie definicje – odnoszącą się do poważania kogoś (uznawania go za osobę wartościową) oraz odwołującą się do ochrony czegoś przed zniszczeniem. Stanowiący podstawę interesującej mnie formy czasownik *szanować się* początkowo definiowany był jednak wyłącznie w kontekście dbałości o zdrowie fizyczne (*szanować się* to ‘oszczędzać/chronić zdrowie, siły’, por. Trotz 1764; Linde 1807–1814). Począwszy od *Słownika wileńskiego*, artykuły hasłowe dodatkowo wzbogacano o definicje, które można sprowadzić do postaci ‘szanować siebie nawzajem’ (użycie zwrotne) oraz ‘mieć poczucie własnej wartości/godności’¹.

W artykułach hasłowych poświęconych czasownikom zwyczajowo nie opisuje się odrębnie imiesłowów (poza ewentualnymi wzmiankami o odmianie), chyba że właśnie ta postać fleksyjna jest typowa dla określonego

¹ Dokładny przegląd definicji czasowników *szanować* i *szanować się* prezentuję w poświęconych im artykułach (Lisczyk 2020, 2021). Tam też przedstawiam wyniki badań nad znaczeniami i kontekstami, w których używane są wspólnie.

znaczenia (wówczas najczęściej przekonuje o tym nota o użyciu oraz ilustracja materiałowa). Skoro więc w słownikach wydawanych od XX w. autorzy opisujący czasownik *szanować się* wyróżniają formę imiesłowu, oznacza to, że jej użycie jest charakterystyczne i wykracza poza kwestie czysto fleksyjne.

Po raz pierwszy forma *szanujący się* została odnotowana w *Słowniku warszawskim*, gdzie znaczenie ‘dbać o opinię świata w swym postępowaniu, nie sprzeniewierzać ś. swoim zasadom’ zilustrowano zdaniem: „Każda szanująca ś. modnisia musi parę razy dziennie zmieniać swój strój”. Brak tu jeszcze eksplicytniej noty o użyciu imiesłowu, jednak wybór przywołanego zdania jako egzemplifikacji znaczenia może sugerować istotną frekwencję występowania tej formy².

W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego w artykule hasłowym *szanować się* jako drugą z czterech wskazano definicję poprzedzoną informacją dotyczącą użycia: „2. zwykle w imiesł. przymiotnikowym współczesnym «postępować zgodnie z przyjętymi w danym środowisku, zawodzie itp. zasadami, normami, dbać o to, żeby nie odbiegać od tych norm»”. *Uniwersalny słownik języka polskiego* zawiera podobny opis – zarówno w zakresie definicji, noty o użyciu, jak i egzemplifikacji. Także w *Innym słowniku języka polskiego* w artykule hasłowym poświęconym czasownikowi *szanować* wyodrębniono użycie imiesłowowe – jako ostatnie (szóste) zostało wskazane znaczenie: „Szanujący się dziennikarz, lekarz, szanująca się instytucja itp. przestrzegają zasad etyki zawodowej lub norm przyjętych w danym środowisku”. We wszystkich przywołanych leksykonach podkreślono zatem, że czasownik *szanować się* użyty w formie imiesłowu przymiotnikowego czynnego odnosi się do osób (lub grup ludzi), które zachowują się zgodnie z zasadami przyjętymi w danym środowisku (głównie zawodowym).

W *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* znaczenie imiesłowu *szanujący się* nie zostało wyodrębnione. Adekwatne cytaty oraz przykłady połączeń (*szanująca się kobieta; biblioteka, firma, gazeta, instytucja, redakcja; szanujący się pisarz, producent*) znajdują się w drugim podhaśle artykułu hasłowego

² Trudno wyrokować, od kiedy użycie imiesłowu *szanujący się* jest szczególnie częste w interesującym mnie znaczeniu – słowniki ogólne (a z pewnością te sprzed ery cyfrowej) opisują wszak język nie tylko współczesny dacie wydania, ale i właściwy kilku poprzednim dekadom. Skoro ani Linde, ani autorzy *Słownika wileńskiego*, nie podali informacji o użyciu imiesłowowym (nawet w formie ilustracji materiałowej), być może zaczęło ono być typowe dla okresu późniejszego, tj. od drugiej połowy XIX w. Warto przy tym zaznaczyć, że Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII wieku (do 1772 r.) nie notuje ani jednego przykładu użycia imiesłowu *szanujący się*. Biorąc jednak pod uwagę, że korpus ten zawiera jedynie piętnaście przykładów zdań z różnymi formami czasownika *szanować się* (łącznie, a zatem z *się* w pre- i postpozycji), nie można na tej podstawie wysnuwać wiążących wniosków.

czasownika *szanować się*. Figuruje w nim definicja ‘mieć poczucie własnej wartości i dbać o swoje dobre imię’, która w podobnej postaci występuje także w innych leksykonach współczesnej polszczyzny, choć niezależnie od opisywanego tu użycia imiesłowowego. W konsekwencji we wskazanych połączeniach określenie *szanujący się* ma znacznie szersze znaczenie niż to, które wynika z przytoczonych wcześniej definicji.

Odpowiedź na pytanie o faktyczne znaczenie, w jakim używany jest imiesłów *szanujący się*, może jednak przynieść wyłącznie analiza materiału złożonego z autentycznych wypowiedzi współczesnych użytkowników polszczyzny.

2. Materiał badawczy

Zbiór 4655 zdań do analiz został wyekscerpowany z korpusu monitorującego MoncoPL (<<http://monco.frazeo.pl/>>, dostęp: 08.03.2021). W wyniku eliminacji zdań ilustrujących użycie zwrotne (np. *szanujący się nawzajem przyjaciele*), przykładów zdublowanych oraz innych zdań niestanowiących właściwej ilustracji, materiał został ograniczony do 3358 konkordancji. Najstarsza z nich datowana jest na 10 lutego 2006, a najpóźniejsza pochodzi z 8 marca 2021 (przy czym z okresu 2006–2010 zaczerpnięto jedynie 268 wypowiedzi).

Biorąc pod uwagę bezpośrednie źródła, najwięcej zdań pochodzi ze stron: gazeta.pl (320), wpolityce.pl (159), interia.pl (149), joemonster.org (95), onet.pl (91), wp.pl (90), rp.pl i weszlo.com (po 89). Łącznie źródła stanowiło 397 stron internetowych, głównie o charakterze informacyjnym. Nie oznacza to jednak, że dominuje materiał cechujący się stylem publicystycznym – wiele spośród objętych wyszukiwaniem wypowiedzi to komentarze internautów do artykułów zamieszczonych na portalach informacyjnych.

W korpusie MoncoPL odnotowano jedynie 17 przykładów, w których występuje zaprzeczona forma badanego imiesłowu (w tym trzy razy błędnie w pisowni rozdzielnej)³. Konkordancje te nie zostały przeze mnie uwzględnione podczas analiz, jednak ich ograniczony zasób prowokuje do refleksji. Być może forma *nieszanujący się* jest nieekonomiczna językowo – długa, a przy tym trudna do utworzenia (stanowi trzecie ogniwo w łańcuchu: *szanować się* → *szanujący się* → *nieszanujący się*). Nie można jednak wykluczyć innej przyczyny – określenie *szanujący się* ma charakter afirmatywny, wyraża

³ Podobną zależność można zauważyć w zasobach Narodowego Korpusu Języka Polskiego, gdzie 2530 konkordancjom z imiesłowem *szanujący się* odpowiadają jedynie trzy przykłady z formą zaprzeczoną.

Tabela 1. Podział materiału badawczego ze względu na łączliwość z określonymi rzeczownikami

<i>szanujący się</i> + rzeczowniki	Przykłady	Liczba konkordancji
1. Nazywające zorganizowane grupy osób lub jednostki złożone z wielu ludzi podejmujących określoną działalność (instytucje, organizacje, przedsiębiorstwa itp.)	<i>szanujący się bank, rząd; zespół; szanująca się firma, gazeta, szkoła; drużyna; szanujące się media</i>	944
2. Nazywające ludzi ze względu na ich działania zawodowe/ zarobkowe	<i>szanujący się dziennikarz, historyk, lekarz, muzyk, piłkarz, polityk, producent</i>	797
3. Nazywające miłośników, wyznawców i zwolenników	<i>szanujący się fan, kibic, kinoman; katolik; liberał</i>	363
4. Nazywające grupy osób poprzez wskazanie terytorium zamieszkiwanego lub zarządzanego przez nich	<i>szanujący się kraj; szanujące się miasto, państwo; szanująca się gmina</i>	294
5. Nazywające ludzi w sposób ogólny, także ze względu na płeć i wiek ^a	<i>szanujący się chłopiec, człowiek, facet, mężczyzna; szanująca się dama, kobieta, osoba, pani</i>	211
6. Nazywające ludzi ze względu na ich rolę społeczną lub charakterystyczne cechy	<i>szanujący się celebryta, dresiarz, hipster; szanująca się gospodyni, gwiazda</i>	166
7. Nazywające ludzi ze względu na ich działania, które nie stanowią źródła dochodu ^b	<i>szanujący się gracz komputerowy, turysta, uczeń</i>	156
8. Nazywające mieszkańców, obywateli oraz przedstawicieli narodowości	<i>szanujący się Niemiec, Polak, warszawiak; mieszkaniec, obywatel</i>	126
9. Nazywające odbiorców określonych treści lub osoby korzystające z jakichś narzędzi/ zasobów	<i>szanujący się czytelnik, widz; forumowicz, internauta, klient, użytkownik</i>	56
10. Nazywające przedmioty lub inne wytwory działalności człowieka	<i>szanująca się encyklopedia, gra, przeglądarka; szanujące się auto</i>	129
11. Nazywające wydarzenia	<i>szanujący się festiwal; szanująca się impreza; szanujące się targi</i>	56
12. Nazywające zwierzęta lub istoty fikcyjne	<i>szanujący się gołąb, miś, pies; Jedi, krasnal, Mikołaj</i>	35
13. Nazywające miejsca (poza przykładami z grupy nr 4)	<i>szanujący się ogród, rów, zamek; szanująca się kwatera, sala</i>	25

^a Znalazło się tu 18 przykładów z zaimkiem lub elidowanym rzeczownikiem, np. *każdy szanujący się* + czasownik; *nikt szanujący się nie* + czasownik itp.

^b Nie można wykluczyć, że pewne działania hobbystyczne mogą przynosić dochód. Grupa ta została jednak wyodrębniona w opozycji do połączeń z rzeczownikami wskazującymi wprost na zawód.

Źródło: Opracowanie własne.

aprobate konkretnego zachowania, o którym mowa w danej wypowiedzi, a opisowi przeciwnej postawy służą inne środki wyrazu niż derywat negacyjny.

Zgromadzony materiał został przeze mnie podzielony na klasy, obejmujące połączenia imiesłowu *szanujący się* z rzeczownikami o określonym znaczeniu. W ten sposób wyróżnione zostały grupy ujęte w tabeli 1.

Zarysowane grupy nie mają charakteru rozłącznego (por. np. *szanujący się kibic i obywatel Polski*⁴), a ich układ nie stanowi odbicia żadnej istniejącej klasyfikacji tematycznej słownictwa. Podział ten ma więc charakter subiektywny, a przy tym wyłącznie roboczy, służebny wobec zasadniczego celu, jakim jest analiza materiału. Przedstawione dane liczbowe również należy traktować poglądowo, jako obrazujące w przybliżeniu zasięg wyodrębnionych grup połączeń.

3. Analiza materiału

3.1. Charakterystyczną cechą całego zasobu pozyskanych przykładów jest wysoka częstotliwość połączeń, w których imiesłów *szanujący się* poprzedzony jest zaimkiem uogólniającym – łącznie to 2413 zdań, co stanowi 66% wszystkich konkordancji (wśród nich 57 to zdania, w których w relację z zaimkami wchodzi dodatkowo wykładniki aproksymacji typu: *prawie, niemal*). Grupę tę stanowią w większości wypowiedzenia dystrybutywne (*każdy szanujący się...*) oraz kolektywne (*wszyscy szanujący się...*), a około ćwierci zbioru to zdania z zaprzeczonym predykatem (*nikt/ żaden szanujący się... nie + czasownik*)⁵. Liczba zdań ogólnych w pozyskanym materiale wydaje się jednak znacznie większa i obejmuje także wypowiedzenia z kwantyfikatorem wielkim – można bowiem do nich zaliczyć również takie, które Renata Grzegorzycowa określa jako typizujące, np.:

- (1) *Szanujący się synoptyk nigdy nie powie, jaka będzie zima tego roku.*⁶
- (2) *Szanująca się firma nie zatrudni nawet sekretarki, która nie ma rocznego stażu na podobnym stanowisku.*

Użycie to cechuje odniesienie do typowego przedstawiciela danej grupy – predykat właściwy jest całej klasie, jednak nie kładzie się nacisku na to,

⁴ W takich wypadkach połączenia kwalifikowane były ze względu na pierwszy rzeczownik w szeregu.

⁵ Opieram się na podziale zdań ogólnych zaproponowanym przez Renatę Grzegorzycową (2001: 112).

⁶ Wykaz adresów stron, z których zaczerpnięte zostały cytaty, podaje zgodnie z numeracją przykładów w spisie źródeł zamieszczonym na końcu. Dostęp do wszystkich źródeł: 08.03.2021.

czy zdania tego rodzaju są prawdziwe dla każdego jej reprezentanta (Grzegorzycykowa 1991: 64).

Zdecydowana większość wypowiedzi stanowiących materiał do analizy ma więc charakter generalizujący. Uogólnienia te są potoczne, nieprecyzyjne i nieweryfikowalne (w opozycji do ścisłych, właściwych opisowi naukowemu – por. Gasz 2013: 54). Należy jednak zauważyć, że generalizacje z imiesłowem *szanujący się* koncentrują się nie tylko na cechach uznanych za reprezentatywne, ale i na cechach postulowanych. Można je więc uznać za wypowiedzi waloryzujące (a dokładniej: wartościujące o charakterze normatywnym), które – jak zauważa Aleksandra Kowalewska-Buraczewska – „choć nie wyrażają norm w sposób bezpośredni, stanowią wyraz aprobaty lub dezaprobaty wobec jakiegoś zbioru zasad czy standardów ustalonych przez społeczność” (Kowalewska-Buraczewska 2017: 224). Zdania takie odwołują się do powszechnego przekonania, że coś jest właściwe dlatego, że mieści się w obrębie przyjętej normy.

Imiesłów *szanujący się* można więc uznać za modyfikator wprowadzający subiektywizację sądu, na wzór określeń *typowy*, *prawdziwy* czy *normalny*, cechujących strukturę stereotypu⁷. Jerzy Bartmiński i Jolanta Panasiuk zwracają uwagę, że modyfikatory te można poprzedzić metatekstową formułą typu: *według mówiącego*, *zdaniem mówiącego* czy *moim zdaniem*, podkreślając w ten sposób, że dany sąd „odsyła do jakiegoś podmiotu, który jest instancją ustalającą normę” (Bartmiński, Panasiuk 2001: 378). Wypowiedzi z imiesłowem *szanujący się* są więc głównie nośnikami treści stereotypowych, niezależnie od znaczenia rzeczowników, z którymi imiesłów ten się łączy.

3.2. W przedstawionej wcześniej propozycji podziału materiału badawczego dziewięć pierwszych grup odnosi się do osób (bezpośrednio lub metonimicznie). Nazywające je rzeczowniki są jednak dość różnorodne, przez co znaczenie określenia *szanujący się* także nieco się różni.

Definicje badanego imiesłowu zawarte w słownikach współczesnej polszczyzny przede wszystkim odnoszą się do jego połączeń z nazwami wykonawców zawodu lub jednostek złożonych z osób podejmujących określoną działalność (w moim podziale to dwie pierwsze grupy). Odwołanie do norm obowiązujących w różnych kręgach społecznych jest tu uzasadnione, choć w świetle wcześniejszych rozważań należy podkreślić, że zasady te mają

⁷ Opieram się tu na definicji stereotypu językowego sformułowanej przez Jerzego Bartmińskiego (1998: 64), według którego jest to „subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu, obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz, oraz będące rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych”.

charakter potoczny i subiektywny, a co za tym idzie, niekoniecznie odpowiadają temu, o czym stanowi kodeks etyki zawodowej.

Tezę tę ilustruje zestawienie zdań z wyrażeniem *szanujący się dziennikarz* z informacjami zawartymi w Kodeksie Etyki Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich (online)⁸. W dokumencie tym nacisk położony został na rzetelność i bezstronność przekazywania informacji, odpowiedzialność za udostępniane treści oraz przedkładanie dobra odbiorców i dobra publicznego nad interesy dziennikarzy. Kolejne normy ujęte są w 25 punktów i stanowią bardziej szczegółowe zalecenia. Zasady wyłaniające się z wypowiedzi użytkowników polszczyzny częściowo powielają te postulaty – *szanujący się dziennikarz* starannie dobiera informacje, jest obiektywny, rzetelny, ma wiedzę na temat, którym się zajmuje. Dodatkowo jednak pojawiają się i takie sądy, które wykraczają poza obiektywne zasady etyki dziennikarskiej. Przykładowo:

- (3) [...] *w Polsce każdy szanujący się dziennikarz ma notes, a w nim numery telefonów co ważniejszych polityków.*
- (4) [komentarz do artykułu o niestosownym ubiorze dziennikarzy w sejmie] *To spryskiwacze do naczyń, a nie szanujący się dziennikarze [...].*
- (5) *Czy szanujący się dziennikarz powinien pisać o disco polo?*

Wskazane w przykładach cechy dziennikarza stanowią wyobrażenie na jego temat, lecz nie można ich uznać za wpisujące się w zasady etyki zawodowej lub normy obowiązujące w określonym środowisku (a te sformułowania obecne są wszak w definicjach analizowanego imiesłowu). Tę rozbieżność pomiędzy obiektywnymi zaleceniami a subiektywnymi postulatami jeszcze wyraźniej widać w przykładach odnoszących się do innych grup zawodowych:

- (6) [...] *wielu nie wyjdzie z domu w piątek trzynastego, za nic w świecie nie przejdzie pod drabiną, a żaden szanujący się aktor nie zagwiżdże w teatrze.*
- (7) *W repertuarze każdego szanującego się artysty-piosenkarza, który odniósł sukces, musi znaleźć się piosenka napisana o kobiecie lub dla kobiety [...].*
- (8) [o filmie *Księgowy*] *Jak wspomnieliśmy, jest to według nas film naprawdę dobry i w wolnej chwili każdy szanujący się księgowy powinien go obejrzeć.*
- (9) *Żaden szanujący się kucharz nie lubi, gdy kelner pogania go z gotowaniem.*
- (10) [...] *szanujący się chłopski polityk winien mieć własną zagrodę.*

Analizowany imiesłów, wprowadzający czyjaś pozytywną charakterystykę, używany jest więc w połączeniu z rzeczownikami z dwóch pierwszych grup w znaczeniu: ‘taki, jaki powinien być’ lub inaczej: ‘taki, jaki chcemy, żeby był’, a zatem zawsze mowa tu wyłącznie o pozytywnych cechach, bez względu na to, czy stanowią one subiektywne (potoczne) przekonania czy obiektywne

⁸ Nie jest to jedyny dokument prezentujący zasady etyki dziennikarskiej – wybieram jeden z wielu, traktując go na równi z innymi. Dla realizacji zamierzonego przeze mnie celu niuanse w zapisach poszczególnych aktów prawnych nie mają bowiem znaczenia.

normy (choć przecież i te zostały przyjęte na mocy umowy społecznej). W tym kontekście imiesłów *szanujący się* można więc z powodzeniem zastąpić przymiotnikiem *dobry*, którego znaczenie Jadwiga Puzynina sprowadza do woluntatywności i podkreśla, że jego właściwe użycie warunkuje „chcenie nadawcy” (Puzynina 1992: 53–54). Renata Grzegorzczkowska dodaje, że „ocena czegoś jako chcianego, pożądanego (‘dobrego’) wymaga obecności podmiotu chcenia. Jest nim w zasadzie nadawca tekstu lub specjalnie wskazana inna osoba [...]” (Grzegorzczkowska 2003: 263). Podobnie można stwierdzić w wypadku analizowanych zdań, gdzie cechy składające się na czyjś pozytywny wizerunek wskazuje każdorazowo nadawca wypowiedzi.

Połączenia z rzeczownikami z grup od 3. do 9. występują w wypowiedzeniach, w których wskazywane są pożądane cechy typowego reprezentanta danej klasy, przy czym ich zestaw stanowi zbiór otwarty, jest subiektywnie aktualizowany i nie opiera się na odgórnym normach. Warto przyjrzeć się poszczególnym klasom.

W grupie 3. (połączenia z rzeczownikami nazywającymi miłośników, wyznawców i zwolenników) znalazło się 96 zdań zawierających wyrażenie *szanujący się fan*, które wybieram za przykład. Wyłania się z nich wizerunek fana jako osoby, która jest zaangażowana emocjonalnie, ma rozległą wiedzę na temat przedmiotu zamiłowania, uczestniczy w wydarzeniach, które go do niego przybliżają (np. zloty, koncerty, pokazy), a także kupuje różne przedmioty i gadżety związane ze swoimi zainteresowaniami. Można uznać, że są to cechy definicyjne fana, a zatem *szanujący się* to w tym wypadku ‘typowy’. W odniesieniu do wielu połączeń z rzeczownikami z omawianej grupy określenia *szanujący się* i *typowy* można uznać za synonimy. Niewykluczone, że kontekstowej bliskości obu określeń sprzyja generalizujący charakter analizowanych zdań – *każdy szanujący się fan* to taki, który ma odpowiednie cechy, wpisuje się w pewną normę, a przez to jest waloryzowany pozytywnie.

Modelowe cechy reprezentanta określonej klasy oznacza także badany imiesłów w połączeniu z rzeczownikami z grup 6. (nazywającymi ludzi ze względu na ich rolę społeczną lub charakterystyczne cechy), 7. (nazywającymi ludzi ze względu na ich działania, które nie stanowią źródła dochodu) i 9. (nazywającymi odbiorców określonych treści lub osoby korzystające z jakichś narzędzi/ zasobów). W odróżnieniu jednak od wcześniejszych grup, w tych nie brak użyć o wydźwięku ironicznym czy prześmiewczym, a wyłaniający się wizerunek określonych osób znacznie wykracza poza cechy definicyjne, np.:

- (11) *Każdy szanujący się student wie, że ocena na egzaminie jest wprost proporcjonalna do ilości wypitego alkoholu dnia poprzedniego.*
- (12) *Szanujący się przestępca musi mieć dobry pseudonim wstawiany przez dziennikarzy zaraz po jednoliterowym skrócie nazwiska.*
- (13) *W ostatnie wakacje każda szanująca się gwiazdka pływała na nadmuchiwanym flamingu czy jednorożcu.*

Nierzadko też typowość sprowadza się do przekonania o przysługujących komuś atrybutach. Takie stanowisko sprzyja powstawaniu stereotypowych sądów na określony temat, np.:

- (14) *Wielu z nas wyniosło wiedzę o nich z... filmów przygodowych o piratach, gdzie każdy szanujący się korsarz dysponował drewnianą namiastką nogi [...].*
- (15) *Każdy szanujący się brodacze ma w swojej łazience olejek, szampon czy mydło do brody.*
- (16) [o rozmowie z pracownikiem wydawnictwa] *Z jego obserwacji wynika, że „szanujący się turysta ma ze sobą dwie pozycje: bestsellerową książkę z literatury pięknej oraz przewodnik po regionie”.*

Przykłady stereotypizacji dominują w 8. grupie przykładów, w których imiesłów *szanujący się* tworzy połączenia z rzeczownikami nazywającymi mieszkańców, obywateli oraz przedstawicieli narodowości. Warto jednak zauważyć, że również i te wypowiedzi mają charakter pozytywny lub neutralny i brak typowej dla różnych grup etnicznych negatywnej stereotypizacji, np.:

- (17) *Każdy szanujący się Hiszpan, Włoch czy Francuz najchętniej biesiaduje właśnie wieczorem w towarzystwie rodziny czy przyjaciół.*
- (18) *Każdy szanujący się Meksykanin ma w domu sombrero.*
- (19) *Żaden szanujący się Polak mieszkający poza granicami Polski nie napisze nic złego o Polsce, ponieważ za nią tęskni i życzy krajowi i rodakom jak najlepiej.*

Spośród wyodrębnionych przeze mnie grup wyróżniają się jedynie 4. i 5. – wyraźnie odbiegają od pozostałych (mowa o połączeniach z rzeczownikami generycznymi, tj. określającymi ludzi w sposób ogólny, lub nazywającymi grupy osób poprzez wskazanie zamieszkiwanego lub zarządzanego przez nich terytorium). W tym wypadku analizowane określenie *szanujący się* stanowi formę fleksyjną czasownika *szanować się*, którego znaczenie wyjaśniane jest w leksykonach współczesnej polszczyzny przez odwołanie do poczucia własnej wartości i dbałości o swoje dobre imię. W zależności od połączenia znaczenie imiesłowu jest profilowane nieco inaczej. Jako określenie kobiety charakteryzuje głównie sposób bycia oraz relacje partnerskie – *szanująca się* kobieta ubiera się i zachowuje stosownie do okoliczności, nie eksponuje nagości, jest skromna i nie wchodzi w relacje z przypadkowymi mężczyznami. *Szanujący się mężczyzna* jest z kolei sprawny fizycznie, kulturalny wobec kobiet, a w odpowiednim wieku zakłada rodzinę. Oba opisy mają charakter mocno stereotypizujący. W połączeniu z rzeczownikami *człowiek*

lub *osoba* imiesłów *szanujący się* oznacza najczęściej kogoś postępującego w zgodzie z własnym sumieniem i powszechnie akceptowanymi zasadami moralnymi, niezgadającego się na poniżanie lub umniejszanie swoich zalet czy zasług, np.:

- (20) *Coraz mniej szanujących się osób chce firmować swoją twarzą i nazwiskiem telewizję, w której nie dochowuje się zasad rzetelności.*
- (21) *Żaden szanujący się człowiek nie weźmie udziału w tej manifestacji obłudy i bezczelności.*
- (22) *[...] wykształcony szanujący się człowiek nie zechce podjąć pracy za 1400 zł w szkole społecznej [...].*

Tam, gdzie analizowany imiesłów łączy się z nazwami miejsc, które metonimicznie oznaczają władze danego terytorium lub jego mieszkańców, mowa z kolei o postawie cechującej się szeroko pojętym patriotyzmem, poczuciem własnej wartości, dbałością o interesy określonej społeczności i dążeniem do ciągłego rozwoju, np.:

- (23) *Wszystkie szanujące się państwa [...] dbają, żeby odpowiednia część sektora bankowego i mediów była w rękach kapitału narodowego.*
- (24) *Szanujące się kraje chronią swoich producentów i konsumentów.*
- (25) *Każde szanujące się miasto nastawione na turystykę ma swoją politykę promocyjno-marketingową starającą się wyróżnić swoją ofertą na tle konkurencji.*

W przykładach ilustrujących połączenia z grup 4. i 5. użycia ironiczne są bardzo rzadkie, a imiesłów *szanujący się* także i tu służy kształtowaniu czyjś pozytywnego wizerunku.

3.3. Ostatnie cztery wyodrębnione przeze mnie grupy odróżniają się od wcześniejszych tym, że rzeczowniki tworzące wyrażenia z imiesłowem *szanujący się* nie oznaczają osób. Przykłady te stanowią zaledwie nieco ponad 7% całego materiału, jednak warto również im poświęcić uwagę.

W grupie 10. ujęte zostały połączenia z rzeczownikami nazywającymi przedmioty lub inne wytwory działalności człowieka. W tym wypadku znaczenie imiesłowu należałoby interpretować jako tożsame z jednym spośród kontekstowych znaczeń przymiotnika *dobry*, które Jadwiga Puzynina określa jako ‘dobro w sensie instrumentalnym’ (Puzynina 1992: 60) i łączy z wysoką jakością czegoś – por. np.:

- (26) *Oczywiście, każda szanująca się konsola przenośna musi posiadać fizyczne przyciski.*
- (27) *Żadna z szanujących się deskorolek nie zadowala się 25 km/h, niektóre zbliżają się do 40 km/h prędkości maksymalnej.*

Znaczenie dotyczące wysokiej jakości czegoś, rozumianej jako efekt czyichś zabiegów i starań, można odnieść również do połączeń z grupy 11.

(nazywających wydarzenia, np. (28) *Na żadnym szanującym się festiwalu nie może zabraknąć gwiazd.*) i 13. (nazywających miejsca, np. (29) *Na każdym szanującym się torze wyścigowym zakręty mają swą nazwę.*).

Pozostaje jeszcze wspomnieć o niewielkiej 12. grupie połączeń z rzeczownikami nazywającymi zwierzęta lub istoty fikcyjne. W tym wypadku znaczenie imiesłowu *szanujący się* należy utożsamiać ze znaczeniem przymiotnika *typowy*. Zdania te często mają wydzwięk żartobliwy, a istoty, o których mowa, są personifikowane – por.:

- (30) [...] *każdy porządny i szanujący się gołąb musi przynajmniej kilkanaście razy dziennie wylądować na Rynku Głównym w Krakowie.*
- (31) *Jak każdy szanujący się słoń, ma dwa ciosy, które czasem mylnie nazywane są kłami.*
- (32) *I jak każdy szanujący się krasnal, tamten ma na głowie czapkę, na twarzy zarost i jest niewielki.*

Przykłady zakwalifikowane do grup 10–13 różnią się od wcześniejszych nie tylko brakiem łączliwości określenia *szanujący się* z rzeczownikiem osobowym. Można je uznać za dowód kontekstowej adiektywizacji badanego imiesłowu (wyrażenia z nim nie dają się wszak przekształcić na konstrukcje z czasownikiem *szanować się*). Trudno jednak stawiać tu pewne tezy – omawiane użycia mogą bowiem jedynie wynikać z niekompetencji językowej ich nadawców.

4. *Szanujący się* w przekładzie

Dotychczas zaprezentowane analizy warto uzupełnić o wnioski płynące z przeglądu przykładów tłumaczenia badanego imiesłowu na język angielski. Pomocą posłużyły tu wypowiedzenia wyekscerpowane z polsko-angielskiego korpusu równoległego Paralela (online) – pozyskanych zostało 96 konkordancji, jednak po dokonaniu selekcji (np. gdy określenie *szanujący się* było pomijane lub tłumaczone w sposób opisowy) pozostało 75 zdań do analizy. W 35 z nich polski imiesłów tłumaczony był jako *self-respecting*, w 26 – *respectable*, w 4 – *reputable*. Pozostałych 10 przykładów to pojedyncze propozycje (np. *esteemed*, *honorary*, *worth his salt*).

Przymiotnik *self-respecting* definiowany jest w *Collins Dictionary* następująco: ‘You can use self-respecting with a noun describing a particular type of person to indicate that something is typical of, or necessary for, that type of person.’, a w *Cambridge Dictionary* – ‘used to say that someone has the qualities that a person of that type should have’. W obu definicjach nacisk położony jest na typowość – przymiotnik ten wskazuje cechy, które określana

nim osoba powinna mieć. Definicje tego rodzaju, choć niewystępujące w słownikach współczesnej polszczyzny, zdają się również wyjaśniać znaczenie rodzimego imiesłowu *szanujący się*. Pozostałe dwa angielskie przymiotniki – *respectable* i *reputable* – mają z kolei swoje polskie odpowiedniki w postaci imiesłowu biernego *szanowany*, a zatem wskazują, że osoby nazywane określanymi przez nie rzeczownikami są darzone przez kogoś szacunkiem. Trudno zgodzić się jednak z przekładem imiesłowu *szanujący się* na przymiotniki o znaczeniu ‘szanowany’ – w polszczyźnie inaczej interpretowane są bowiem wyrażenia: *szanująca się dziewczyna* i *szanowana dziewczyna*, *szanujący się dziennikarz* i *szanowany dziennikarz*.

5. *Szanujący się* – status gramatyczny

W związku z dokonanymi analizami znaczenia określenia *szanujący się* warto dodatkowo przyrzeć się na koniec jego statusowi gramatycznemu – w tym celu należy wyjść od znaczeń czasownika *szanować się*. Z moich wcześniejszych analiz (zob. Liszczyk 2021) wynika, że jest on używany przede wszystkim w odniesieniu do: 1) relacji partnerskich i seksu (gdzie *szanować się* to m.in. dobierać odpowiedniego dla siebie partnera, nie nawiązywać szybko relacji seksualnych, nie zmieniać często partnerów, nie uprawiać prostytucji), 2) sposobu bycia (*szanować się* to odpowiednio się zachowywać i ubierać, m.in. ze względu na okoliczności, wiek, sytuację rodzinną), 3) przestrzegania zasad, głównie zawodowych (*szanować się* to dbać o zachowanie należytego poziomu i postępować zgodnie z pewnymi normami, niekoniecznie odgórnymi, również narzuconymi samemu sobie), 4) wartości moralnych (*szanować się* to postępować w zgodzie z własnym sumieniem i zasadami moralnymi, mieć dobre zdanie o sobie samym, być pewnym swoich mocnych stron, zalet, talentów itp. i nie zgadzać się na ich umniejszanie). W tym świetle imiesłów *szanujący się* jest formą fleksyjną czasownika *szanować się*, gdy mowa np. o połączeniach z rzeczownikami nazywającymi ludzi ze względu na ich działania zawodowe/ zarobkowe lub wskazującymi ich w sposób ogólny, generyczny. Gdy jednak określenie *szanujący się* jest wykładnikiem tego, co typowe, wyraźnie widać rozluźnienie związków semantycznych z podstawą czasownikową. Barbara Bartnicka zwraca uwagę na to, że brak możliwości przekształcenia wyrażenia z imiesłowem na konstrukcję z czasownikiem w formie osobowej (np. *biegnący chłopiec* – *chłopiec, który biegnie*) dowodzi adiektywizacji imiesłowu (Bartnicka 1970: 170). Nie wszystkie wyrażenia z imiesłowem *szanujący się* można poddać takiej transformacji – duża w tym rola kontekstu, jednak nawet tam, gdzie przekształcenie to wydaje

się niemożliwe, należy mieć na uwadze użycie metaforyczne bądź żartobliwe (np. *szanujący się gołąb*, *szanująca się gra*, *szanujące się wydarzenie*). Obecnie trudno więc mówić o adiektywizacji omawianego imiesłowu, choć nie można wykluczyć, że proces ten w przyszłości nastąpi.

Podsumowanie

Na podstawie zaprezentowanych analiz można wysnuć wnioski na temat faktycznego znaczenia, w jakim używany jest współcześnie imiesłów *szanujący się*. Przede wszystkim stanowi on wykładnik pozytywnej stereotypizacji – o ile nie jest wyrazem ironii lub żartu, oznacza modelowe i pożądane (według subiektywnych, potocznych przekonań) cechy reprezentantów różnych klas. W zależności od kontekstu znaczenie tego określenia jest tożsame z przymiotnikiem *typowy* lub z wybranymi znaczeniami przymiotnika *dobry* – por. definicje z *Wielkiego słownika języka polskiego PAN: typowy* ‘taki, który ma charakterystyczne cechy jakiejś grupy ludzi, rzeczy, zjawisk i może być jej dobrym przykładem’; *dobry*: 1) ‘taki, jaki powinien być lub jakiego można by oczekiwać i dlatego oceniany przez mówiącego pozytywnie’ oraz 2) ‘taki, który ma wysoką jakość, reprezentuje wysoki poziom lub stoi wysoko w jakiejś hierarchii’. Jedynie w odniesieniu do niewielkiej grupy przykładów *szanujący się* można zdefiniować jako ‘mający poczucie własnej wartości i dbający o swoje dobre imię’, które to znaczenie, biorąc pod uwagę informację wyrażoną przez podstawę czasownikową *szanować się*, mogłoby nasuwać się jako prymarne. Niewątpliwie więc definicje zawarte w słownikach współczesnej polszczyzny są zbyt wąskie i wymagają rewizji.

Literatura

- Bartmiński J. (1998): *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu „matki”*. [W:] „Język a Kultura”. T. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław, s. 63–83.
- Bartmiński J., Panasiuk J. (2001): *Stereotypy językowe*. [W:] *Współczesny język polski*. Cz. 2. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 363–387.
- Bartnicka B. (1970): *Adiektywizacja imiesłowów w języku polskim*. Warszawa.
- Gasz A. (2013): *Zarys gramatyki uogólnień na materiale aforyzmów (ujęcie polsko-rosyjskie)*. Katowice.
- Grzegorzczkova R. (1991): *Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej*. [W:] „Język a Kultura”. T. 1: *Podstawowe pojęcia i problemy*. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław, s. 61–71.
- Grzegorzczkova R. (2001): *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa.
- Grzegorzczkova R. (2003): *Jeszcze w sprawie rozumienia dobra i dobroci*. [W:] *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 261–272.
- Kodeks Etyki Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Online: <<https://sdp.pl/kodeks-etyki-sdp/>>, dostęp: 01.07.2021.

- Kowalewska-Buraczewska A. (2017): *Kto powiedział, że chłopaki nie płaczą, a dziewczynki są zawsze miłe? O normatywnym charakterze pewnych typów zdań gatunkowych*. „Studia Wschodniosłowiańskie” nr 17, s. 219–234.
- Liszczyk K. (2020): *Co to znaczy szanować? Szkic semantyczny*. „Prace Językoznawcze” XXII/2, s. 93–110.
- Liszczyk K. (2021): *O wybranych użyciach czasownika szanować się we współczesnej polszczyźnie*. „Język Polski” nr 3, s. 33–46.
- Puzynina J. (1992): *Język wartości*. Warszawa.

Słowniki

- Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Brückner A. (1927): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- Cambridge Dictionary. Online: <<https://dictionary.cambridge.org/pl/>>, dostęp: 27.03.2021.
- Collins Online English Dictionary. Online: <<https://www.collinsdictionary.com/>>, dostęp: 27.03.2021.
- Doroszewski W. (red.) (1958–1969): *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa.
- Dubisz S. (red.) (2003): *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–5. Warszawa.
- Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.) (1900–1927): *Słownik języka polskiego (Słownik warszawski)*. T. 1–8. Warszawa.
- Linde S.B. (1807–1814): *Słownik języka polskiego*. T. 1–6. Warszawa.
- Trotz M.A. (1764): *Nowy dykjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski*. T. 3. Lipsk.
- Zdanowicz A. i in. (red.) (1861): *Słownik języka polskiego (Słownik wileński)*. Wilno.
- Zmigrodzki P. (red.): *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <<https://www.wsjp.pl/>>, dostęp: 21.06.2021.

Korpusy

- Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII wieku (do 1772 r.). Online: <<https://korba.edu.pl/>>, dostęp: 21.06.2021.
- Korpus monitorujący MoncoPL. Online: <<http://monco.frazeo.pl/>>, dostęp: 08.03.2021.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego. Online: <<http://nkjp.pl/>>, dostęp: 23.06.2021.
- Polsko-angielski korpus równoległy Paralela. Online: <<http://paralela.clarin-pl.eu/>>, dostęp: 22.03.2021.

Internetowe źródła przykładów

- <http://rss.feedsportal.com/c/32739/f/530456/s/197a99be/1/0Ltrojmiasto0Bgazeta0Bpl0Ctrojmiasto0C10H356120H10A512720A0HNie0Iwrozmy0Iz0Ifusow0Iani0Iz0Ikuli0Bhtml/story01.htm>
- <http://studioopinii.pl/pawel-j-dabrowski-durnokracja-czyli-o-potrzebie-obywatelskiej-kontroli/>
- <https://wpolityce.pl/media/310507-cezary-gmyz-nowy-korespondent-tvp-w-niemczech-pracujac-na-placowce-trzeba-myslec-po-polsku>
- <https://www.wprost.pl/kraj/10007258/kancelaria-sejmu-poucza-dziennikarzy-w-kwestii-ubioru-mezczyzni-w-marynarkach-a-kobiety-w-dlugich-spodnicach.html>
- https://joemonster.org/art/49287/Lata_90_to_dla_disco_polo_zlote_czasy_Kasety_wychodzil_hurtowo_czesto_zamawiano_tone_Classica_lub_dwie_tony_Akcentu?utm_source=Czytnik_rss&utm_medium=link&utm_campaign=rss
- <http://hoga.pl/dobry-temat/magia-w-xxi-wieku/>
- <http://kartyzy.info/wiadomosc,25604,Czczewo-Uroczyste-obchody-Dnia-Kobiet.html>
- <https://ksiegowosc.infor.pl/rachunkowosc/zasady-ogolne/4623223,Top-10-filmow-o-ksiegowych-i-dla-ksiegowych.html>
- <https://www.fakt.pl/kobieta/plotki/dorocinski-o-sobie-bylem-kelnerem-pierdola/5770vjz>

<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1001119,emigracja-traktowala-powrot-mikolajczyka-do-polski-jako-zdrade.html>

<http://www.mmszczecin.pl/meeting/309361/B4+Session+w+Pinokiu.html>

<https://www.tvn24.pl/ostaniec-warszawski-i-kamizelka-latajaca-warszawskie-absurdy-2017,802787,s.html>

<http://kobieta.wp.pl/sa-gigantyczne-i-pomieszcza-nawet-6-osob-nowe-flamingi-wyprzedaly-sie-w-kilka-godzin-6230491197118593a>

<http://prasa.wiara.pl/doc/1454821.Marzenie-o-gorach-Tajget>

<http://kobieta.wp.pl/kat,26369,title,Kosmetyki-do-pielegnacji-wlosow-lonowych-Bedzie-hit,wid,17897370,wiadomosc.html>

<https://wiadomosci.onet.pl/wakacje-sluza-czytaniu-e-booki-zyskuja-na-popularnosci/vb6mf>

<http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Gdanskie-restauracje-otworza-sie-na-noc-n69120.html>

<https://menway.interia.pl/zadbany-meczyczna/moda/news-meskie-kapelusze-do-czego-zalozyc,nId,631704>

<http://wiadomosci.onet.pl/kraj/internauci-komentuja-wstepne-wyniki-wyborow-parlamentarnych-zobacz-co-sadza/c489k5>

<http://natemat.pl/181449.przeszli-samych-siebie-tvp-info-na-czerwonym-pasku-podala-ze-prezes-tk-nie-wypowiedzial-sie-dla-wiadomosci>

<http://www.gloswielkopolski.pl/wiadomosci/poznan/a/arcybiskup-juliusz-paetz-bedzie-koncelebrowac-msze-na-1050-rocznice-chrztu-polski-w-sieci-wrze,9865681/>

<http://www.portalsamorzadowy.pl/lubelskie/edukacja/ruszyla-sprawa-przedszkolanki-oskarzonej-o-przemoc-wobec-podopiecznych,68844.html>

<https://polskatimes.pl/wybory-parlamentarne-2019-jaroslaw-gowin-jestesmy-w-polowie-drogi-do-dobrej-zmiany/ar/c1-14402023>

<http://sieradz.naszemiasto.pl/artkul/protest-sieradzkich-rolnikow-kolejny-raz-w-warszawie-do,4725269,artgal,t,id,tm.html>

<http://wiadomosci.onet.pl/podhale/biuro-promocji-zakopanego-w-ogniu-krytyki/ryzje>

<https://www.spidersweb.pl/2018/09/iphone-xs-max-konsola-handheld.html>

<https://www.spidersweb.pl/2019/08/tymi-pojazdami-elektrycznymi-juz-legalnie-nie-pojezdzimy-nowe-przepisy-ich-zakaza.html>

<http://www.dziennikwschodni.pl/kultura06/n,1000216302,na-gorze-gwiazdy-na-dole-free.html>

https://www.scigacz.pl/Co,to,jest,Zakret,Slawinskiego,i,skad,sie,wziela,ta,nazwa,41051.html?utm_source=rss&utm_medium=link&utm_campaign=rss-rss

http://krakow.pl/aktualnosci/212584,33,komunikat,na_skrzydloch_zaczarowanych_golebi___spacer_z_mapa_kids_in_krakow.html

http://miasta.gazeta.pl/poznan/1,36001,7188498,Operacja_slon___czyli_jak_Izik_dostal_obraczki.html

<http://miasta.gazeta.pl/lodz/1,35136,5021198.html>